

YOVOYYI DORIVOR O'SIMLIK QO'YTIKAN *XANTHIUM STRUMARIUM* L. NING XUSUSIYATLARI VA ETNOBOTANIKADA QO'LANILISHI

Raimberdiyeva Nilufar

Samarqand agroinnovatsiyalar va tadqiqotlar instituti talabasi

Annotatsiya: Etnobotanikada ming yillar davomida ishlatilgan *Xanthium strumarium* L. (Asteraceae) keng tarqalgan va taniqli an'anaviy o'simlik dorisi bo'lib, Qo'ytikan nomi bilan ham tanilgan.

Ushbu taqdimot zamonaviy tadqiqotlar holatining umumiy ko'rinishini taqdim etish va uslubiy taklifni taqdim etishga qaratilgan

Kalitso'zlari: Qo'ytikan, yod, askorbin kislota, smola, urug'larda yog'li moy, *Xanthium strumarium* L.

Asteraceae oilaga Mansub bir yillik o't o'simlik, Balandligi 120 sm. Barglari yumaloq, Asosida yuraksimon. Mevalarda O'ramabarglari cho'zinchoq-Ellipssimon, sarg'ish-qo'ng'ir rangga Ega bo'lib, to'g'ri, yuqorida Ilmoqsimon silliq tikanlarga ega. O'simlik iyul-avgust oylarida Gullaydi. U deyarli butun O'zbekiston hududida Begona o't bosgan va bo'sh Yotgan yerlarda o'sadi. Qo'ytikan kimyoviy tarkibi Yaxshi o'rganilmagan. Barglarning tarkibida Nisbatan katta miqdordagi Yod, alkaloid va askorbin Kislota mavjud (taxminan 32 mg%). Urug'larda yog'li Moy, smola, ksantostumarin Glikozidi va yod mavjud [1,2]. Xom ashyoni yig'ish va uning sifati: Dorivor maqsadlarda Qo'ytikan o'tidan, ildizi va mevalaridan foydalaniladi. O'tining Xomashyosi barglar o'sishni boshlagan joydan yig'iladi. Ildizlar kuzda Qazib olinadi va mevalar pishib etish davrida yig'ib olinadi. O'simlik xalq tabobatida qalqonsimon bez kassalliklarini davolashda Ishlatiladi. Preparat antiseptik, fungitsid, yallig'lanishga qarshi, kam Darajada og'riq Qoldiruvchi, terlatuvchi va isitma tushuruvchi ta'sirga ega. Diareya, Dizenteriya va siydik pufagining yallig'lanish jarayonlarida barglar, gullar va mevalaridan tayyorlangan (ba'zan ildizlar) damlamasi ichiladi [3,4].

Qo'ytikan bargini sharbati astma, tomoq Spazmlarida va bavo-silda kasalliklarida ishlatiladi. Skrofulyoz, teri Saratoni, lishay, ekzema, husnbuzarlar, toshmalar, eshak emi va terining Zamburug' kasalliklarida o'simlikning damlamasi yoki yangi siqilgan Sharbati tashqi vosita sifatida ishlatiladi. Xitoy xalq tabobati Shamollash, qalqonsimon bez kassalliklarida, surunkali pielonefritni Davolashda o'simlik

preparatlaridan foydalanadi. Qo‘ytikan yangi Mevalari va urug‘lari maydalanadi va ekzema, qichish bilan kechadigan Dermatoz, hasharotlar chaqishi, lishay va qichima kasalliklarida teriga Surtiladi. O‘simlikning quritilgan mevalarini malhami terining Zamburug‘ kasalliklarida ishlatiladi.

X. strumarium ning an’anaviy qo‘llanilishi, farmakologiyasi, farmakokinetikasi, fitokimyosi, botanika va toksikologiyasi haqida umumiy ma’lumot. Bundan tashqari, bir nechta muhim muammolar va ushbu turni keyingi o‘rganish uchun potentsial yo‘nalishlarning to‘liq tahlili keltirilgan. *X. strumarium* an’anaviy o‘simlik davosi sifatida ko‘plab kasalliklarni, jumladan, rinit, burun sinusiti, bosh og‘rig‘i, oshqozon yarasi, endemik buqoq, revmatizm, bakterial, zamburug‘li va bo‘g‘im kasalliklarini davolashda keng qo‘llanilgan. Hozirgacha *X. Strumarium* ning 170 dan ortiq kimyoviy komponentlari ajratib olingan va aniqlangan [5].

X. strumarium, yallig‘lanishga qarshi va og‘riq qoldiruvchi ta‘sirga ega. ta‘hiri va o‘simtaga qarshi ta‘hiri ko‘plab mamlakatlarda klinik amaliyotda keng qo‘llanilgan. Shu bilan birga, *X. strumarium* bo‘yicha ko‘plab zamonaviy tadqiqotlar ham olib borildi va uning farmakologik faoliyati va kimyoviy tarkibi oldindan tekshirilgan. Shunga qaramay, qanday topish mumkin farmakologik ta‘sir mexanizmini va unga aloqador birikmalarni aniqlash, klinik samaradorlikni rivojlantirish *X. strumarium* va dori xavfsizligini ta‘minlash hozirda ham juda muhim. Birinchidan, asosan *X. Strumarium* ning kimyoviy birikmalari va farmakologik faolligi o‘rganiladi uning mevalariga qaratilgan, ammo *X. Strumarium* ning ildizlari, barglari, poyalari va boshqa qismlariga oid tadqiqotlar kam *X. strumarium*. Faol birikmalarning manba maydonini kengaytirish va o‘simlikni maksimal darajada oshirish uchun foydalanish darajasi, tadqiqotchilar uchun boshqa qismlarni har tomonlama baholash juda muhimdir bu o‘simlikdan.

Ikkinchidan, *X. strumarium* mevalari yodga boy deb tan olingan. Shuning uchun fizik xususiyatlari, kimyoviy tarkibi va farmakologik faoliyati bo‘lishi kerak Turli navlarni aniqlash va farqlash uchun ishlatiladi va xavfsizlikni kafolatlash muhimdir va klinik foydalanish uchun yaroqliligini ta‘minlash uchun bu o‘tlar bilan samaradorligi.

Uchinchidan, *X. Strumarium* odatda klinik tibbiyotda qayta ishlashdan keyin qo‘llaniladi, lekin uning detoksifikatsiya mexanizmi hali qo‘shimcha o‘rganish kerak. Qayta ishlash darajasi asosan sub‘ektiv tajribaga bog‘liq odamlarning soni va tibbiyotning sifatining izchilligini ta‘minlash qiyin. Shunday qilib, mashina kabi sun‘iy intellekt texnologiyasi bilan birlashtirilgan aqlli sensorli texnologiya qayta ishlash usullarini standartlashtirish uchun ko‘rish.

To‘rtinchidan, in vivo va in vitro hozirgi tadqiqot taraqqiyoti asosida *X. Strumarium* ning ko‘plab faol birikmalari topildi va aniqlandi, ular, ehtimol, samarali dorilarga aylandi. Ular orasida, Ksanthatin ko‘plab o‘smalarga qarshi kuchli antikanser ta‘siriga ega edi, bu shuni anglatadiki kelajakda saratonga qarshi dori bo‘lish imkoniyatiga ega. Biroq, tizimli tekshiruvlar Ksanthatinning farmakokinetikasi, maqsadli organlarning toksikligi va klinik tadqiqotlari uning rivojlanishiga yordam beradi. biologik faol komponentlar yangi dori sifatida.

Beshinchidan, an‘anaviy xalq tabobati xususiyatlariga ega ko‘p komponentli, ko‘p maqsadli va ko‘p kanalli va bitta komponent uni to‘liq ochib bera olmaydi farmakologik faollik. So‘nggi paytlarda sifat belgisi (Q-Markers) texnologiyalari o‘z hissasini qo‘sha boshladi samaradorlik darajasi-moddiy asos-sifat nazorati korrelyatsiyasini ilmiy talqin qilish an‘anaviy xalq tabobatining muhim tarkibiy qismlari. *X. strumarium*, Q-Markers texnologiyalari uchun uning mumkin bo‘lgan ta‘sirini, toksiklik mexanizmini va ramziy komponentlarini aniqlay oladi va bu foydalidir *X. Strumarium* ning butun sifat nazorati va sifatini kuzatish tizimini o‘rnatish shu jumladan muhimdir.

Adabiyotlar

1. O.K. XOJIMATOV, X.Q. HAYDAROV, D.T. XAMRAYEVA, D.A. IMOMOVA, A.N. XUJANOV. O‘zbekiston dorivor o‘simliklar atlas. O‘quv qo‘llanma. – Samarqand: samdu nashryoti, 2021. – 219 bet.
2. N. F. Boboqandov, and Z. B. Nomozova. “Leontice turkum turlarining bioekologik xususiyatlari va ahamiyati”. Academic Research in educational sciences, vol. 4, no. SamTSAU Conference 1, 2023, pp. 679-683.
3. Bobokandov, N., Nomozova, Z. B., & Oltiboyeva, M. G. (2017). Fodder quality of cynara scolymus L. in the condition of Samarkand region in Uzbekistan. *Respublika ilmiy-nazariy anjumani: Nukus*, 364-366.
4. Nomozova, Z. B., & Boboqandov, N. F. (2018). Tikanli artishokning (*Cynara scolymus* L.) ontogenezi. *Respublika ilmiy amaliy anjuman*, 2(1), 116-118.
5. Fan, W., Fan, L., Peng, C., Zhang, Q., Wang, L., Li, L., ... & Wu, C. (2019). Traditional uses, botany, phytochemistry, pharmacology, pharmacokinetics and toxicology of *Xanthium strumarium* L.: A review. *Molecules*, 24(2), 359.
6. Муминов, С. Р., Исломов, Б. С., & Ташпулатов, Й. Ш. (2021). ВОДНЫЕ И ПРИБРЕЖНЫЕ РАСТЕНИЯ САМАРКАНДСКОЙ ОБЛАСТИ И ИХ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ В ЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТРАСЛЯХ. *Вестник науки*, 4(4 (37)), 191-196.

7. Musaxon, Y., & Jasur, M. (2023). O ‘ZBEKISTONDA YETISHTIRILGAN MIRZOYI QIZIL VA SARIQ SABZI NAVLARINING TARKIBINI O‘RGANISH. *Journal of Universal Science Research*, 1(11), 686-689.
8. Mahammadiyev, J. N., Raxmonov, V. N., Amonov, B. S., Abduqahhorov, J. M., & Maxammadiyev, M. N. (2021, December). MICROCAPSULATION COATING MATERIALS AND ITS APPLICATION IN FOOD TECHNOLOGY. In *Archive of Conferences* (pp. 58-60).